

Barbers en
il·lustracions
antigues.

Cirurgians-barbers i sucres de les Pitiüses

per Joan Planells Ripoll

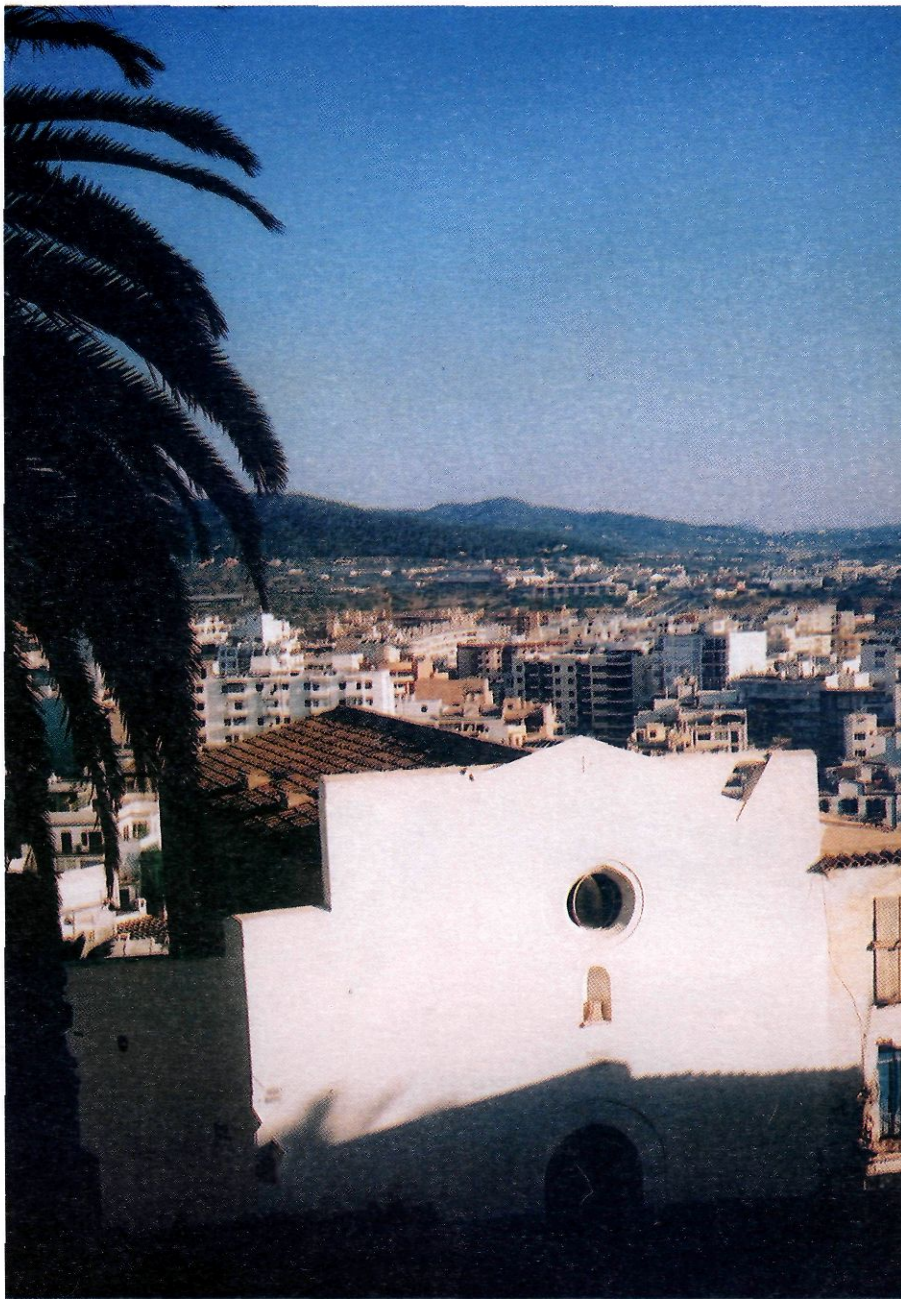
Si Don Quixot, en compte d'escollir els camins de la Manxa, hagués decidit començar les seues aventures cavalcant pels carreterans d'Eivissa, la bacina de barber que va esdevenir elm de la seua armadura hauria pogut ser qualsevol de les que empraven Bartomeu Castelló, Agustí Andreu, Joan González, Lluís Salvà o Andreu Franco. Ells eren els barbers d'Eivissa quan Cervantes escrivia la primera part de la seua famosa novel·la, a la divisòria dels segles XVI i XVII. En aquells moments constituïen el grup de diversos mitja dotzena de persones

que durant el segle XVI havia estat normalment a disposició dels eivissencs per afaitar-los les barbes, descongestionar-los les venes i curar-los les ferides.

Se'ls denominava també cirurgians, perquè les seues competències englobaven la guarició de totes les lesions corporals que comportassin trencament de pell i necessitat d'embenar. Això podria induir algú a pensar que es tractava d'afaitadors que envaïen terrenys propis dels metges, però en realitat eren més bé persones expertes en la curació de ferides i en la pràctica de sagnies que

també es reservaven en exclusiva el dret a afaitar. El seu coneixement de les nafres els convertia igualment en els perits forenses que havien d'examinar els cadàvers de persones presumptament assassinades. Els metges es limitaven a diagnosticar les causes de les malalties i els remeis pertinents; però sense realitzar mai actuacions que suposassin tallar o cosir carn. Això en aquells temps no era ciència, com pretenia ser-ho la medicina; era feina de mans destres o de "jeirurgia", com deien els grecs.

La formació dels cirurgians-bar-

El 24 d'abril de 1721, vint-i-dos cirurgians fundaren en aquesta església el seu col·legi, Nostra Senyora de Gràcia. (Foto: revista EIVISSA.)

bers no era ni molt menys universitària, però solia exigir una llarga preparació pràctica sota la guia d'un mestre experimentat. El nivell jeràrquic d'aquest ofici i les exigències del seu aprenentatge eren similars als de la professió d'apotecari. Apotecaris i cirurgians figuraven en l'estrat superior de l'estament denominat de mà mitjana, per damunt de tots els menestrals; i aquesta preeminència els atorgava el dret de re-

bre el tractament de mossèn. En canvi, els apotecaris i cirurgians d'Eivissa diferien en la manera d'accedir al títol. Mentre que els apotecaris havien de sotmetre's a un examen davant un tribunal convocat per la Universitat, sembla que per als cirurgians bastava amb l'aprovació del propi mestre. Almenys durant molt de temps no es troben traces de cap altre sistema de control.

En el grup de cirurgians eivis-

sencs, n'hi havia dos que segurament devien considerar-se privilegiats: el cirurgià de l'Hospital i el barber dels capellans. Tots dos tenien garantida feina estable i un salari segur. L'any 1652 Guillem Castelló Sunyer, fill, nét i besnét de barber, obtengué la plaça de cirurgià de l'Hospital, amb la qual, després d'ell, foren també afavorits successivament el seu fill Cosme Castelló Sala, el seu nét Bartomeu Castelló Almarge i el seu besnét Bartomeu Castelló Gegant. L'any 1647 el barber Francesc Martí havia signat un contracte amb els preveres de la Reverenda Comunitat de Santa Maria en el qual es comprometia a afaitar-los cada dotze dies en l'estiu i cada quinze durant l'hivern, a més de practicar-los les sagnies que la seua salut requerís.

Cap a la fi del segle XVII i principi del XVIII el nombre de cirurgians d'Eivissa va augmentar de manera considerable; i segurament la competència que se'n degué derivar féu reaccionar els més veterans, que acabaren queixant-se de la facilitat amb què els aprenents obtenien o s'atribuïen el títol. Es veu que fins aleshores no havia existit a Eivissa cap espècie d'associació o gremi de barbers que regulàs l'exercici de la professió. I el remei en què pensaven els descontents era precisament la creació d'un col·legi de tots els cirurgians que controlàs el procés d'aprenentatge dels candidats i establís un examen per a l'obtenció del títol. Amb aquesta finalitat, l'any 1721, els cirurgians Joan i Jeroni Llinàs, Martí Ramon, Joan Magraner i Bartomeu Castelló dirigiren una instància als jurats de la Universitat, exposant *que se halla en gran manera perdido y acabado el orden devido y que deve tener el porte de los que exercen la facultad de cirujia, pues en cuatro dias que platican o por que se riñen con el maestro o por que no tienen gana de aprender, ponen botica y van curando y sangrando por toda la isla, lo que es contra el bien público y digno de*

Runes de ca's Barber (la Mola, Formentera), hi va viure Joan Marí Juan, un dels darrers cirurgians-barbers de les Pitiüses.

*que no permanezca por más tiempo semejante abuso. I acabaven suggerint la formació de un colegio para que así tenga fin la mala introducción y abuso que tantos años hace que permanece*¹.

Els jurats encomanaren l'assumpte al governador, fent constar que Joan Llinàs i altres cirurgians manifestaven *que por haver muchos que no quieren sujetarse a asistir en las tiendas para aprender la facultad, por poco que sepan de hacer barbas, se van por la campaña y como si fueran ya maestros de la facultad, la ejercen en gran perjuicio del común y desdoro de la facultad... y que este in-*

*conveniente se evitará formando colegio de cirugía y haciendo capítulos para su buen gobierno*².

El governador va manar que els promotors del projecte redactassin un reglament previ a una possible aprovació del col·legi. Pocs dies després els cirurgians ja havien escrit un esborrany d'estatut que constava de divuit capítols i un apèndix en el qual s'establia que nou cirurgians determinats, que ja exercien la professió, durant els pròxims sis anys tan sols podrien afaitar i sagnar, però no fer cures sense la supervisió d'un altre barber més expert. Havent obtingut el vисти-

plau del governador, el dia 24 d'abril de 1721 els vint-i-dos cirurgians que en aquell moment hi havia a Eivissa, reunits dins la sagristia de l'església de l'Hospital, dugueren a terme la fundació del col·legi sota el títol de Nostra Senyora de Gràcia.

D'entre les determinacions establertes en el reglament del nou col·legi cal destacar les referents al temps d'aprenentatge, que havia de ser almenys de sis anys, i a la forma de realitzar l'últim examen, que s'havia d'efectuar davant un tribunal presidit pel governador i els jurats, i format per dos doctors en medicina i tres ci-

1 Arxiu Històric Municipal d'Eivissa. Cúria 1721, caps I; Llibre de Juraria 1722-23, pàg. 3-4.

2 Arxiu Històric Municipal d'Eivissa. Cúria 1721, caps I; Llibre de Juraria 1722-23, pàg. 3-4.

rurgians (el titular de l'Hospital i dos més elegits per sorteig d'entre els que tenguessin més de deu anys d'antiguitat en l'ofici).

Però aquest col·legi no sembla haver resultat gaire eficient, perquè l'any 1748 els regidors municipals de torn, considerant que el que es va determinar en la seua fundació *no parece ha tenido ni tiene efeto y cumplimiento por la inobservancia de lo acordado y convenido entre dichos maestros*, decidiren que l'Ajuntament efectuàs directament els exàmens per a l'obtenció del títol de mestre cirurgià³. Així es féu de llavors endavant, i en els llibres de Regidoria corresponents als anys 1748-1778 es troba menció d'una trentena d'individus que foren aprovats; xifra que suposa una mitjana d'un nou cirurgià per any. El seu nombre devia resultar excessiu i la necessitat de procurar-se feina els empenyia a practicar sagnies a betzef, sense atènyer-se a la prescripció de cap metge. Aquesta forma d'actuar dels barbers va provocar en més d'una ocasió la protesta dels doctors en medicina.

Sembla que els barbers acostumaven recórrer la campanya, oferint els seus serveis als pagesos, sense esperar que aquests baixassin a Vila a sol·licitar-los, i per això resulta sorprenent que alguns d'ells no es decidissin a fixar el domicili a comarques foranes. Exceptuant el cas de Francesc Blanquer, que es va traslladar a Formentera entre 1740 i 1750, s'haurà d'esperar fins a la darrerïa del segle XVIII per trobar-ne d'establerts a zones rurals. I encara aleshores, després que en el pla de millores patrocinat pel bisbe Abad y Lasierra s'hagués planejat promoure l'establiment de cirurgians a les noves parròquies, només se'n constata la presència a Sant Josep, Sant Miquel, Santa Eulària, Sant Llorenç i el Pilar.

A la primera meitat del segle

XIX la inclusió de la cirurgia en el programa d'estudis de la carrera de metge va representar la progressiva desaparició dels cirurgians-barbers, als quals, per altra banda, l'abolició dels privilegis gremials va privar també de l'exclusiva de rasurar les barbes. Els que en aquelles circumstàncies ja s'havien embarcat en l'ofici acabaren els seus dies reduint la seua feina a l'àmbit de les sagnies. Josep Bosc Oller, besavi d'Isidor Macabich; Vicent Maians Noguera, pare dels músics Vicent, Joan i Enric Maians Marí; i el formenterer Joan Marí Joan, pare del canonge degà Joan Marí Riera, pertanyien a la generació de cirurgians-sagnadors que, ja a la segona meitat del segle XIX, se n'endugué aquest ofici a la tomba. Amb ells passava a la història una professió que des de la primera part del segle XVI havia donat ocupació a devers 150 persones a les Pitiüses.

Els canvis del segle XIX provocaren també la desaparició de l'ofici dels sucrrers, els quals, durant l'antic règim, havien gaudit de la mateixa categoria que els cirurgians. Sorgits com a resultat d'una divisió produïda dins el sector dels antics apotecaris medievals, sempre es mantengueren en el nivell laboral i social dels seus vells col·legues, i rebien també, com ells, el tractament de mossèn. Apotecaris, sucrrers i cirurgians constituïen el conjunt de professionals anomenats artistes en contraposició als artesans, que eren els qui exercien els oficis denominats mecànics.

Les competències dels sucrrers comprenien la preparació de confitures i dolços, la venda d'espècies i la confecció de candeles i ciris; i per això se'ls denominava també especiers, cerers i candelers. A Eivissa el seu nombre sempre fou bastant reduït. Sembla haver oscil·lat normalment al voltant de dos; la qual cosa no

indica certament una forta demanda dels productes que ells preparaven. Un es pot imaginar que, tractant-se d'articles d'un relatiu grau de luxe, l'estretor d'aquells temps devia imposar certes restriccions en el consum, i segurament la principal font de guanys era la cera que es cremava a les esglésies.

Enlloc no es troben traces que els aprenents de sucrrer-cerer eivissencs per poder obrir botiga pròpia haguessin de sotmetre's a cap tipus d'examen, fora del lògic vistiplau del mestre corresponent. La relativa inocuïtat de les matèries emprades segurament no exigia un control molt rigorós dels coneixements i habilitats dels que les manejaven. I per la porta d'aquesta suposada permissivitat es degué anar introduint la pràctica de l'intrusisme en l'exercici de la professió. De fet, l'any 1778 Simó Planells Ferrer "Fari-seu" era ja l'únic sucrrer-cerer que hi havia a Eivissa i es queixava als regidors del *libre ejercicio de vender confites y cera*, argumentant que així no hi hauria qui volgués aprendre l'ofici. L'any següent el patró Francesc Ferrer va demanar llicència a l'Ajuntament per importar precisament cera i confits, i Simó "Fari-seu" s'hi va oposar al·legant altra vegada que això impedia que sorgissin aprenents⁴. Però Simó Planells va morir l'any 1792 sense indicis d'haver deixat cap successor. Poc després la llibertat d'indústria i de treball, proclamada per les Corts de Cadis i posada definitivament en vigor després de la mort de Ferran VII, va suposar la fi de les reglamentacions gremials i va deixar l'àmbit de la dolçor en mans de confiters i xocolaters, i els botiguers es feren càrrec de la venda de candeles importades de fora d'Eivissa. ■

3 Arxiu Històric Municipal d'Eivissa. Llibre de Regiduria 1748-1749, pàg. 42

4 Arxiu Històric Municipal d'Eivissa. Llibre de Regiduria 1778-1779, pàg. 30 i 93.